

Mobil ágensek navigációjának vizsgálata szimulációs környezetekben

című doktori értekezés tézisei

Szabó Richárd

Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatikai Kar
Programozáselmélet és Szoftvertchnológiai Tanszék

Bírálati vélemények alapján javított változat

Eötvös Loránd Tudományegyetem Informatika Doktori Iskola
Az informatika alapjai és módszertana program
Iskola- és programvezető: Dr. Demetrovics János akadémikus

Témavezető:
Dr. Kampis György
tanszékvezető egyetemi docens

Budapest, 2006. 2008.

Bevezetés

Az ember a történelem előtti időktől kezdve mindig jólétet próbál magának biztosítani. A tudományos-technikai fejlődés, ennek szolgálatában, az ipari forradalom során létrehozta a „fizikai testet” és a „mozgatóerőt”, míg az informatikai forradalom annak küszöbén áll, hogy létrehozza a „szellemet”, mely a test önálló irányítására lesz képes. E szellem, azaz a testet irányító intelligencia megvalósításának egyik kulcsfeladata ma a navigáció. Ezáltal a tárgyak, élőlények térbeli elhelyezkedése, viszonyai tisztázhatók és a cselekvőt magában foglaló környezet megismerhető, mely lényeges a további feladatvégzés szempontjából.

A hatékony navigáció megvalósításához több alternatív út vezet. Kézenfekvő lehetőség a mérnöki, konstruktív megközelítés, mely a „semmiből” a probléma alapos vizsgálatával konstruálja meg a megfelelő reprezentációkat és az azokat felhasználó algoritmusokat. Egy másik hozzáállás a már létező, sikeres eljárások elemzésén, lényeges mozzanatainak felhasználásán keresztül jut el a megoldáshoz. E létező navigációs módszereket az élőlények szolgáltathatják.

Mindkét esetben föl kell készülnie a tervezőnek a navigációval kapcsolatos számos nehézségre. A valós környezetbe helyezett ágensek — a klasszikus mesterséges intelligencia megközelítésétől eltérően — nem előfeldolgozott, absztrakt érzeteket használnak döntéseikhez, csupán véges felbontású, zajos, hibázásra hajlamos érzékelők alacsony szintű jelhalmazából alkothatják meg a külvilág reprezentációját, miközben saját cselekvéseik szintén pontatlanok, hibásak. Ehhez egyszerre kell meghatározniuk saját elhelyezkedésüket az érzékelt környezethez képest és a környező tárgyak egymáshoz való viszonyát saját pozíciójukhoz mérten. A navigációs eljárás során, a bejövő információk alapján, ki kell alakítani a környezet térképét, ami annyit jelent, hogy a megelőző pontatlan mérések javulnak, a helyes mérések megbízhatósága megnő, új információk jelennek meg az eddig még nem érzékelt térrészen, és esetleg korábbi, hibás információk törlődnek. Lényeges kérdés a térkép megfelelő reprezentációjának megválasztása, mely egyrészt alkalmazkodik a feladat specifikációjához, a szenzorok lehetőségeihez, a munkavégzés környezetéhez és a számítási kapacitáshoz is. Az ágenseknek a térkép elkészítése után mozgástervezést kell végezniük, ezzel a terepviszonyoknak és mozgási korlátaiknak megfelelő útvonalat találnak céljuk felé.

A feladat további nehézségét a változás adja, melynek eltérő módon kell tükröződnie a térképen, a változás jellegétől függően. Hasonlóan aktívan kutatott terület a szabadban végzett navigációé, mert az eddigi tájékozódási módszerek nem hatékonyak a kutatólaboroknál jóval nagyobb változatosságot mutató külső környezetekben, melyek általában könnyen felismerhető tereptárgyakban kevésbé bővelkednek, és a mozgástervezés valamint -kivitelezés új formáit is kikényszeríthetik.

Egy intelligens ágensnek a fenti nehézségek autonóm, robusztus megoldását akár tetszőleges, ismeretlen környezetben is valós időben kell elvégeznie, lehetőleg

univerzális módon. Jelenleg ez a mobil robotika egyik legfontosabb, egyelőre csak részlegesen megoldott problémája.

Az informatika tehát, miközben az elme egyéb funkciói mellett a környezet modellezését is megvalósíthatja, a szimulációval a navigáció kutatásának egy új módszerét is kínálja. Lehetővé teszi a probléma előzetes vizsgálatát, mélyebb megértését, más nézőpontot kínál fel, majd a hipotézisek felállításához nyújt támogatást. A számítógépes szimulációk segítségével a tájékozódással kapcsolatos kísérletek virtuális térben folyhatnak. Ez, azon kívül, hogy költség-, idő- és energiatakarékosabb, jóval rugalmasabb megoldás is, mivel a kísérletek bonyolultsága, valóság-hűsége szabadon alakítható, ami segítheti a vizsgált eljárások robusztusságának tesztelését, az adott számítási kapacitás lehető legjobb kihasználását, valamint az aktuálisan érdektelen részekről való eltávolodást, és a probléma lényeges elemeire való fókuszálást. Később jöhet el a szimuláció és a valóság eltéréseiből adódó esetleges tervezési hibák kiküszöbölése, az eredmények igazán megnyugtató igazolása a valódi, természetes környezetben végzett kísérletekkel.

Értekezéseimben mesterséges és természetes mobil ágensek, azaz robotok és hangyák navigációját vizsgálom. Először áttekintem, hogy milyen kérdések, nehézségek és előnyök jelentkeznek a szimuláció használatával kapcsolatban, majd a navigáció problémakörét vázolom, egyúttal bemutatom az ismertebb mérnöki és természetes megoldásokat. Ezután ismertetem egy robotikai versenyen elért eredményeimet, az ezzel kapcsolatos tapasztalataimat, melyek a navigáció további vizsgálatára ösztönöztek. A negyedik, ötödik és hatodik fejezetben a robotok foglaltsági hálón alapuló térreprezentálását elemzem. Először bemutatok egy működő diszkrét reprezentációs rendszert, mely különféle környezetek bejárását és feltérképezését végzi, majd ezt bővítem egy topológiai eljárással, illetve kamerát használó navigációval. A hetedik fejezet „hangyák” ételgyűjtése során a környezetben meglévő rendezettség és a hangyakolónia munkavégzésének kölcsönhatását vizsgálja.

Munkáimat megjeleníti a Citeseer Scientific Literature Digital Library és a DBLP Computer Science Bibliography is.

Alkalmazott módszerek

A navigáció problémakörének vizsgálatára az intelligens ágensek számítógépes szimulációját alkalmaztam. Bár a szimuláció nem pótolhatja a hagyományos kutatási módszereket, de ezek hasznos kiegészítője lehet, ha a feladat analitikusan csak aránytalanul komoly erőfeszítés árán oldható meg.

A vizsgált tájékozódási problémák esetén is hasznos eszköz lehet a szimulátor. A kísérletek során a valódi környezetben felbukkanó problémák modelljét a Webots mobilrobot szimulátorban és a Repast általános ágensszimulátorban állítottam elő, C és Java programozási nyelveken. Az előzetes vizsgálatok során felállított hipo-

téziseket a szimuláció változó paraméterű futtatásai segítségével teszteltem és ezek alapján mondtam ki téziseimet.

Eredmények

A szimulált ágensek navigációjával kapcsolatos vizsgálataim három csoportra oszthatók.

A robotszimulációs verseny során reaktív, környezetrepresentáció nélküli intelligens viselkedés létrehozásával foglalkoztam.

A Webots szimulátorban végzett további kísérletek a különféle térképkészítési és útvonaltervezési eljárások működésének elemzéséről, összehasonlításáról szólnak. Bár a térképkészítéssel kapcsolatos tézisek alapvetően ismert algoritmusok felhasználásával készültek, rendszerbe fogásuk és szimulátorban alkalmazásuk egyedinek tekinthető, és alapja lehet további fejlesztéseknek.

Az értekezés harmadik része a biológiai alapú navigáció témakörét érinti, egy olyan feladatot ismertet, melyben a csoporton belüli kommunikációra épülő tájékozódásnak kiemelt szerep jut. A „hangyák” ételgyűjtésével foglalkozó fejezetben a munkavégzés hatékonyságának és teljes folyamatának környezetfüggését vizsgálom.

1. Tézis. *Készítettem egy reaktív, moduláris felépítésű robotmodellt a Webots szimulátorban, mely az 1999-es Artificial Life Creators Contest nemzetközi versenyen második, a 2000-es hasonló megmérettetésen első helyet ért el.*

A robotszimulációs versenyben a tárgyakkal tagolt környezetbe helyezett robotok közül az volt a sikeresebb, mely a véletlenszerűen elhelyezett feltöltők használatával teljes lemerülését tovább el tudta kerülni. Mivel a futásonként változó környezetben a robotok korlátos, a növekvő számításigénnyel csökkenő időszeltekre kapták meg a vezérlést, ezért egy moduláris, aktivitáson alapuló dekompozíciót megvalósító, teljes környezeti reprezentációt nem készítő kontrollert hoztam létre ([1]), mely hasonlít a Brooks-féle viselkedésalapú architektúrához. Az irányításért folytatott modulok közötti versengés kimenetelét az érzékelt környezet, a korábbi cselekvések és a motivációk döntenek el. A redukált képfeldolgozás segít megtalálni az energiaforrásokat, míg a Braitenberg-jármű formájú mozgásmódulok, a robot akadálykikerüléséért, falkövetéséért, az energiaforrás megközelítéséért és a feltöltésért felelősek. A verseny azon kívül, hogy a díjként elnyert szimulátorprogrammal lehetővé tette a további kutatást, motivációt is adott a navigáció témakörének alaposabb megismeréséhez.

2. Tézis. *Elsőként hoztam létre a Webots szimulátorban egy foglaltsági hálón alapuló térképkészítő és értékiterációt használó útvonaltervező eljárást, mely ultra-*

hangos érzékelői segítségével kreálja meg a modellezett környezetek térképét, és sikeresen járja be a különféle terepeket.

A választott feladat gyakori állatoknál és robotoknál egyaránt, előbbieknél a környezet fontos helyeinek megismerése a túléléshez szükséges, utóbbiaknál a mindennapi feladatok elvégzéséhez, így a takarításhoz, a gyűjtögetéshez, terület őrzéséhez stb. elengedhetetlen. A megoldáshoz Thrun munkája nyomán egy módosított Khepera robot szonármérései alapján megalkotott inverz szenzormodell segítségével határoztam meg a robot körüli tárgyak távolságát, amivel egy lokális foglaltsági hálót hoztam létre. A lokális adatokat egy felügyelő program által adott pozíció felhasználásával a globális térképbe integráltam, miközben a különböző időpontokban készült méréseket egyesítettem, ezáltal a mérésekben meglévő zaj ellenére is egyre nagyobb megbízhatóságú térképet előállítva. A térkép létrehozása után egy értékiterációs eljárás adja meg, hogy melyik pozíciótól milyen messze található feltérképezetlen terület. A létrejövő költségmátrix lokális minimuma és az akadálykikerülés együttesen segítik a robotot az új irány felé ([2], [3]). A kialakított program öt eltérő környezet felderítését végezte el, melyek között nyílt terep, korábbi versenyhelyszínek, irodaszerű környezet és labirintus szerepelt.

3. Tézis. *Kiegészítettem a foglaltsági hálón alapuló térképezést egy topológiai gráfot létrehozó eljárással, mely az értékiterációs útvonaltervezést váltja fel. Megmutattam, hogy az új módszer hatékonyabb terepbejárást tesz lehetővé.*

Miután az értékiterációs útvonaltervezés sok memóriát igényel, és lokális információ alapján hoz döntést, ezért érdemes volt egy új eljárásra lecserélni ([4], [5]). Ehhez a foglaltsági háló vektorizációjának első lépéseként egy vékonyítási algoritmust használtam, majd az eredmény gráfélekké láncolását végeztem el Tombe és társai algoritmusának módosításával, végül a gráfot úgy optimalizáltam Rosin és West élszegmentáló eljárásával és az élek visszanyesésével, hogy bejárható útvonalakat reprezentáljon. Az új navigációs eljárás egy A^* algoritmust használó útvonaltervezésből és egy azzal felváltva működő akadálykikerülő viselkedésből áll. Az új eljárás a korábbi eredményekhez viszonyítva 65–80%-os időszükségletű. A javulás oka az, hogy a gráf hatékonyabban irányítja távoli üres térrészekbe a robotot, illetve az éleket követve a falak középvonalaán lehet haladni, s kevesebbszer kell akadály miatt kitérni.

4. Tézis. *A foglaltsági hálóként reprezentált térkép elkészítéséhez az ultrahangos érzékelő mellé bevezettem a kamera használatát, mely kinézetalapú akadályérzékelést biztosít, és topológiai gráfon alapuló útvonaltervezéssel általában hatékonyabb terepbejárást tesz lehetővé.*

A környezet részletekbe menő alapos megismeréséhez, a feladat szempontjából minél alkalmasabb térkép előállításához célszerű több szenzort és eltérő érzékelési modalitásokat alkalmazni. Ennek érdekében vezettem be a kamera használatát, mely a szonárral együttesen a környezet gyorsabb, robusztusabb térképezését teszi lehetővé ([6]). A lefelé billentett kamera megállapítja, hogy a padló a képmezőben melyik irányban milyen magasságig látható, majd egy előzetesen meghatározott függvény ezt tárgytávolságokra képezi le, ami a foglaltsági hálóba integrálható. Az útvonaltervezés az előzőekhez képest a robot időnkénti körbefordulásával és fényképezéssel bővül. A kamera használata topológiai gráffal alapvetően üres terek bejárásakor előnyös, amikor a fényképezés nagy területet tud felmérni, az ilyen jellegű terepeken a futási idő 70–80%-ra csökken. Szűk folyosók, kis szobák esetén nincs számottevő javulás. A kamerát az értékiterációs navigációhoz illesztve nincs előrelépés, mivel a robot továbbra is a lokális környezetbe gyűjtött információk alapján dönt, ami nem feltétlenül optimális.

5. Tézis. *Hangyák stigmergikus ételgyűjtő viselkedésének Deneubourg és társai által készített modelljében vizsgáltam az ételforrások megtalálásának és begyűjtésének hatékonyságát a környezet konfigurációjának függvényében. Beláttam, hogy a kezdeti rendezetlenség növekedésével monoton módon csökken a hangyaraj teljesítménye. Kimutattam, hogy az ételgyűjtés során a hangyák legnagyobb rendezettségének állapota nagyjából akkor következik be, amikor az étel a leginkább rendezetlen. Továbbá megfigyeltem, hogy a környezet kezdeti konfigurációjának összetettebbé válása — vagyis az étel szórásának növekedése — fölerősíti a hangyák viselkedésében meglévő véletlen szerepét.*

A tézis Gulyás Lászlóval és Laufer Lászlóval végzett közös munka eredménye ([7], [8], [9]). E munka során kidolgoztam a Deneubourg és társai által készített modellt a Repast szimulációs környezetben, illetve elkészítettem az általunk felvetett kérdések vizsgálatának kereteit. Az eredmények elemzését és a következtetések levonását együttesen végeztük.

A kutatás egyik motivációja annak elemzése volt, hogy a kollaboratív robotika számára nehéz problémát a szociális rovarok miként tudják hatékonyan és közelítőleg optimálisan megoldani, mi a szerepe a környezetnek a munkafolyamat szabályozásában és az egyszerű élőlények irányításában. Ennek elemzéséhez az étel-egységek közötti páronkénti távolságok átlagos értékét — mint a környezet rendezettségének mértékét — használva azt tapasztaltuk, hogy a kezdeti bonyolultság növekedése monoton csökkenő módon befolyásolja a hangyák teljesítményét, ami a véletlenszerűen mozgó hangyáknál megfigyelt, lényegesen eltérő kapcsolat alapján láthatóan nem magától értetődő.

Egy ételforrás esetén behatóan tanulmányoztuk az ételgyűjtés teljes folyamatát, a hangyák rendezettségére az ételével egyező mértéket bevezetve. Azt tapasztaltuk, hogy a hangyakolónia rendezetlensége az exploráció fázisában hirtelen megnő,

majd az ételforrás megtalálásakor folyamatosan csökken, és az étel elfogyása után újra megemelkedik. Eközben az étel rendezetlensége az elhordás következtében mindaddig nő, amíg a fészekben nem lesz több egység, mint a forrásnál. Kimutattuk, hogy a hangyakolónia nagyjából akkor éri el rendezettségének maximumát, amikor az étel rendezetlensége a maximumon van. Ebben az optimális időszakban dolgozik a legtöbb hangya a feromon által kijelölt ösvényen, és ekkor van a legtöbb ételegység mozgásban.

Megfigyeléseink nyomán az is kijelenthető, hogy az étel nagyobb szórása, vagyis az összetettebb környezet a futás nagyobb fluktuációját okozza. Miközben az étel rendezettségének jellege a begyűjtés közben a nagyobb szórástól nem változik számottevően, addig a hangyák viselkedésében meglévő véletlen elem — különösen a folyamat utolsó szakaszában — hangsúlyosabbá válik. Bár a szórás alapvetően az étel elhelyezését határozza meg, egyúttal a hangyák egyéni döntéseinek szerepét is fölértékeli.

A disszertációhoz kapcsolódó publikációk jegyzéke

- [1] R. Szabó. *Mobil robotok szimulációja*. Eötvös Kiadó, 2001.
- [2] R. Szabó. Navigation of simulated mobile robots in the Webots environment. *Periodica Polytechnica — Electrical Engineering*, 47(I-II):149–163, 2003.
- [3] R. Szabó. A foglaltsági háló és már térképépítési stratégiák. In E. Kubinyi and Á. Miklósi, editors, *Megismerésünk korlátai*, pages 135–145. Gondolat Kiadó, 2006.
- [4] R. Szabó. Topological navigation of simulated robots using occupancy grid. *International Journal of Advanced Robotic Systems*, 1(3):201–206, 2004.
- [5] R. Szabó. Combining metric and topological navigation of simulated robots. *Acta Cybernetica*, 17(2):401–417, 2005.
- [6] R. Szabó. Occupancy grid based robot navigation with sonar and camera. In *Proceedings of CSCS'2006, The Fifth International Conference of PhD Students in Computer Science, University of Szeged*, 2006.
- [7] L. Gulyás, L. Laufer, and R. Szabó. An information theoretic approach to stigmergy: The case of foraging ants. In *Proceedings of AISB'06: Adaptation in Artificial and Biological Systems*, volume 3, page 203, 2006.
- [8] L. Gulyás, L. Laufer, and R. Szabó. Measuring stigmergy: The case of foraging ants. In *Proceedings of the Fourth International Workshop on Engineering Self-Organizing Applications (ESOA 2006/AAMAS 2006, May 2006, Hakodate, Japan)*, pages 76–91, 2006.
- [9] L. Gulyás, L. Laufer, and R. Szabó. Measuring stigmergy: The case of foraging ants. In S. Brueckner, S. Hassas, M. Jelasity, and D. Yamins, editors, *The Fourth International Workshop on Engineering Self-Organizing Applications (ESOA 2006)*, number 4335 in Lecture Notes in Artificial Intelligence, pages 50–65. Berlin, 2007.
- [10] R. Szabó. Neural network controlling architectures in autonomous agents. In *Agents Everywhere – Proceedings of the First Hungarian National Conference on Agent Based Computing*, pages 99–109, 1999.